

Köleséri Sámuelnek szóló ajánlás J. J. Scheuchzer svájci orvos könyvében

KÁZMÉR Miklós

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Őslénytani Tanszék
1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c
E-mail: mkazmer@gmail.com

Johann Jakob Scheuchzer svájci orvos és természettudós *Herbarium Diluvianum* címmel Zürichben megjelent ősnövénytanú kézikönyvének 2. kiadásában (1723), a tizennegyedik táblán a következő ajánlás olvasható:

Ill. D.n Samueli Kölesero de Keres-er, Secretario Guberniali Caesareo-Regio Principatus Transylvaniae.

Magyarul: *A kiváló Kereséri Köleséri Sámuel úrnak, az Erdélyi Fejedelemség császári-királyi kormányzékai titkárának.* [319]

Hogyan került a svájci orvos munkájába az erdélyi főhivatalnoknak¹ szóló dedikáció?

Johann Jakob Scheuchzer (1672–1733) orvosi és természettudományi tanulmányokat végzett Altdorfban és Utrechtben, valamint matematikát tanult Nürnbergben. Szülővárosában, Zürichben orvosi gyakorlatot folytatott és később matematikát is tanított. A városi könyvtár, majd a természettudományi múzeum igazgatói tisztét is ellátta. Tudományos hírnevét ősmaradványgyűjteményével már fiatalon megalapozta.²

Hatalmas publikációs tevékenységet fejtett ki. Számos kiránduláson – abban a korban inkább expedíciónak lehetne nevezni – kutatta ki a Svájci-Alpok természetrajzát (*Helvetiae stoicheiographia*, 1716–1718). Elhíresült munkája a *Homo diluvii testis* (1726), melyben az özönvízben elpusztult ember csontvázát vélte felismerni. Erről Cuvier közel egy évszázaddal később, 1811-ben mutatta ki, hogy óriás szalamandra maradványa. *Herbarium diluvianum* (1709, 1723) című munkája révén az ősnövénytan megalapítójának tekintik.

A két kiadásban is megjelent munka a világ első paleobotanikai kézikönyve³. Első kiadását tíz, a bővített másodikat tizennégy rézmetszetű tábla illusztrálja. A táblák különböző földtörténeti korokból származó növényi fossziliákat mutatnak be, valamint olyan képződményeket, amelyeket akkoriban növénynek tartottak (pl. korallak, mangándendrit).

¹ Ifj. Köleséri Sámuel (1663–1732) hollandiai egyetemeken szerzett filozófiai, teológiai és orvosi képesítést. Nagyszébenben volt orvos; 1700-tól az erdélyi bányák főfelügyelője. A londoni Royal Society első magyar tagja (MKsz 1989. 3. sz. 283–287). Széles körű műveltséggel rendelkezett, teológiai, orvosi, történeti, matematikai és államismereti műveket publikált. Létrehozta kora Magyarországnak legnagyobb, közel négyezer kötetes könyvtárát, melyben a kortárs nyugati természettudományos munkák is nagy számban kaptak helyet (Bertók Lajos: *Köleséri Sámuel könyvhagyatéka*. = Könyv és Könyvtár 1955. II. 5–330). Szinte egész Európával levelezett, a Havasalföldtől Pétervárig és Londonig. (Jakó Zsigmond: *A XVIII. század eleji román művelődési élet és a korai német felvilágosodás kapcsolatai Köleséri Sámuel levelezésének tükrében*. = NyItudK 1969. 56–66.)

² Pilet, P. E.: *Scheuchzer, Johann Jakob*. In: *Dictionary of Scientific Biography*. Szerk.: Gillispie, C. C. New York, 1975. 12. 159. Fischer, Hans: *Johann Jakob Scheuchzer, Naturforscher und Arzt*. = Neujahrsblatt der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich (175.) 1973. 168.

³ Peyer, Bernhard: *Johann Jakob Scheuchzer's Herbarium Diluvianum*. = *Eclogae Geologicae Helvetiae*, Basel, 1944. 457–459.

Szokatlan módon minden egyes tábla alján valamilyen prominens személyiséghez címzett ajánlás olvasható; az utolsón szerepel Köleséri Sámuel neve. Kik voltak Köleséri társai a megtiszteltetésben?

1. Thomas Tenison canterbury érsek,
2. Isaac Newton, a Royal Society elnöke,
3. Jean-Paul Bignon párizsi apát, a királyi könyvtár igazgatója,
4. Peter Valkenier, Németalföld követe Svájcban,
5. Maurice Emmet angol lovag,
6. John Woodward orvos, a londoni Gresham College professzora,
7. William Sherard szmirnai angol konzul,
8. Antonio Vallisneri padovai orvosprofesszor,
9. Caspar Escher zürichi ducentumvir,
10. Salomon Hirzel zürichi ducentumvir,
11. Hermann Boerhaave leideni orvosprofesszor,
12. Garidel aix-i orvostudor és professzor,
13. Eberhard Friedrich Hiemer teológus, württembergi udvari tanácsos,
14. Köleséri Sámuel erdélyi kormányzékeni titkár. [320]

A kötet eleji, szokásos dedikáció pedig François Xavier Bon-nak, a montpellier-i akadémia elnökének szól.

A társaság meglehetősen 'vegyes'. Mégis, hogyan kerültek ezek az emberek egy kötetbe? A többség láthatóan tudós: professzor, akadémikus, könyvtáros. Akiről ez nem egyértelmű, annak tudományos érdeklődése némi utánjárással kideríthető. Tenison érsek saját költségén küldött természettudományi gyűjtőexpedíciót Amerikába.⁴ Valkenier követ Woodward híres londoni ásvány- és ősmaradványgyűjteményének egyik legszorgosabb gyarapítója volt.⁵ Sherard konzul (az ajánlás szerint 'a botanika fejedelme') maga is szorgos gyűjtő és cserepartner.⁶ Hiemer tanácsosnak ősmaradványgyűjteménye volt, és maga is publikált. Köleséri kormányzékeni titkár *Auraria Romano-Dacica* (1719) című könyve az erdélyi aranybányászatot tárgyalja. Gyűjteményéből *Nummulites*-t (Szent László pénze) küldött Scheuchzernak.⁷ Escher és Hirzel ducentumvirekről és Emmett lovagról nem tudtam közelebbit kideríteni. Emmet kivételével Scheuchzernak a többiekkel való levelezése fennmaradt.⁸

Scheuchzer tehát tudóstársainak dedikálta *Herbarium Diluvianum* c. művét. Köleséri Sámuel kormányzékeni titkár, a scheuchzeri 'tudós társaság' levelezője, a soknemzetiségű európai természettudományos körök megbecsült és elismert tagja volt.

⁴ Levine, Joseph M.: *Dr. Woodward's Shield: History, Science, and Satire in Augustan England*. Ithaca, 1991. 99.

⁵ Price, D.: *John Woodward and a surviving British geological collection from the early eighteenth century*. = *Journal of the History of Collections* 1989. 79–95. Valkenier több mint kétszáz ásványt és ősmaradványt küldött Woodwardnak Svájcban.

⁶ Torosian, Carolyn D.: *Sherard, William (1659–1728)*. In: *Dictionary of Scientific Biography*. Szerk.: Gillispie, C. C. New York, 1975. 12. 394–395.

⁷ Vörös Imre: *Ifj. Köleséri Sámuel levele Scheuchzer zürichi professzorhoz*. = *ItK* 1983. 527–529.

⁸ Steiger, Rud.: *Verzeichnis der wissenschaftlichen Nachlass von Johann Jakob Scheuchzer (1672–1733)*. = *Beiblatt zur Vierteljahrsschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich*. 1933. 21, 1–75. Köleséri levelezését lásd: Jakó Zsigmond: *Köleséri Sámuel tudományos irodalmi levelezése*. (megjelenés alatt).